

UDK 811.163.42'42"18"
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 18. VI. 2007.
Prihvaćen za tisak 18. IX. 2007.

Ivana Vrtič

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
ivrtic@ihjj.hr

O JEZIKU ŠKARIĆEVA PRIJEVODA *SVETOGA PISMA*

U radu se analizira drugi cjeloviti objavljeni prijevod *Svetoga pisma* na hrvatski jezik, Škarićevo *Sveto pismo Staroga i Novoga uvita* (Beč, 1858. – 1861.); opisuju se njegove jezične osobine, utvrđuje se njegovo mjesto u dugoj hrvatskoj svetopisamskoj prevodilačkoj tradiciji te njegov utjecaj na proces standardizacije hrvatskoga jezika.

1. Uvod

Hrvatska štokavska svetopisamska tradicija iznimno je bogata. Navedimo, kao dokaz toj tvrdnji, nekoliko cjelovitih hrvatskih štokavskih prijevoda *Svetoga pisma* koji su tek jedan dio te tradicije. Počnimo, dakako, od Kašićeva prijevoda cijeloga *Svetoga pisma* iz 1625. koji je ostao u rukopisu sve do 1999. *Polička Biblija* s početka XVIII. stoljeća također je ostala u rukopisu, a pisana je latinicom i djelomično bosančicom. Upravo štokavskoj svetopisamskoj tradiciji pripada i naš prvi objavljeni cjeloviti prijevod *Svetoga pisma*, Katančićev prijevod iz 1831. Njoj pripadaju i malo poznate redakcije Karadžić-Daničićeva prijevoda *Svetoga pisma*: Šulekova jezična redakcija Karadžićeva prijevoda *Novoga zavjeta* i Daničićeva prijevoda *Psalama* (prvo izdanje 1877.) te Rešetarova redakcija cijeloga Karadžić-Daničićeva prijevoda *Svetoga pisma* (prvo izdanje 1895.). Konačno, dio je te tradicije i pomalo zaboravljen te nedovoljno proučen Škarićev prijevod *Svetoga pisma* u 12 svezaka, *Sveto pismo Staroga i Novoga uvita* (1858. – 1861.).¹

¹ Škarićev prijevod *Svetoga pisma* proučavala su četvorica: franjevac Bonaventura Duda koji se služio Škarićevim prijevodom kada je krajem 60-ih god. XX. st. radio na tzv. *Zagrebačkoj Bibliji*, franjevac Jeronim Šetka koji je za sastavljanje hrvatske kršćanske terminologije uzeo u obzir i Ška-

Prijevod *Svetoga pisma* Ivana Matije Škarića (Postira na Braču, 1793. – Zadar, 1871.)² drugi je cjeloviti objavljeni prijevod *Svetoga pisma* na hrvatski jezik nastao u okviru Katoličke crkve. Prvi poticaj za prevođenje Škariću je već 1826. dao njegov pretpostavljeni, rektor Augustineuma u Beču Jakob Frint, koji je zapravo proslijedio poticaj papinskoga nuncija u Beču da se pronade iznimno darovit student koji bi preveo *Sveto pismo* na “slavenski pučki jezik” (Duda 2000: 206). Poticaj je, dakle, došao iz najviših crkvenih redova. Škarić se ozbiljno pripremao za prevođenje. Putovao je po Europi (Grčka, Njemačka, Italija, Belgija) kako bi oboгатio svoje poznavanje biblijske problematike i kako bi mu prijevod i komentari bili na visini tadašnjih postignuća biblijskih znanosti. Putovao je po cijeloj Monarhiji kako bi se uvjerio da je “ilirički jezik” podoban “da ga bez ikakve mučnosti razumi i istoko-, i jugo-, a s malom mučnostju i sievero-slavjanin”,³ odnosno da ga razumiju svi Slaveni. O predanu radu svjedoči i njegova bogata ostavština koja se danas čuva u Biblioteci Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta u Splitu.⁴ Riječ je o oko 150 knjiga. Navedimo tek neke: *Sveto pismo* na hebrejskom, njemačkom (Carl van Ess i Leander van Ess), poljskom (Jakub Wujek) i hrvatskom jeziku (Katančić), *Novi zavjet* na grčkom, talijanskom (Curcijev i Martinijev prijevod) i srpskom jeziku (Karadžićev prijevod iz 1847.), zatim Ewaldova gramatika hebrejskoga jezika (*Kritische Grammatik der hebräischen Sprache*), Karadžićev *Srpski rječnik*, Miklošičev *Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti*, Glazierov *Lexicon manuale Hebraicum et Chaldaicum*, Schleusnerov *Novum lexicon Graeco-Latinum in Novum Testamentum*, Merzov *Thesaurus biblicus* itd.⁵

rića, filolog Zlatko Vince koji se u svojoj knjizi *Putovima hrvatskoga književnog jezika* najviše osvrnuo na Škarićev jezik i svećenik Marinko Vidović, profesor na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Splitu, koji se osvrnuo posebno na neka Škarićeva rješenja, na uvode u pojedine biblijske knjige i komentare. *Usp.* o tome Duda 2000: 210–211, Šetka 1990., Vince 2002: 414–417 i Vidović 2003: 501–530. Vince je namjeravao, kako se može zaključiti prema nacrtima koje smo pronašli u njegovoj ostavštini, izraditi i opsežniju raspravu o Škarićevu prijevodu, ali je zbog bolesti nije dovršio. Zahvaljujemo dr. Vlasti Vince što nam je omogućila uvid u ostavštinu.

² Škarić je za svećenika zaređen 1817. u Zadru. U Beču, u Augustineumu, od 1824. studira biblijske znanosti i staroistočne jezike, a 1826. promoviran je u doktora teologije. U Nadbiskupskom sjemeništu u Zadru predaje biblijsku arheologiju, hebrejski, arapski, kaldejski i sirijski (aramijski) jezik te uvod u knjige *Staroga zavjeta*. Detaljan životopis donosi fra Bonaventura Duda (v. Duda 2000: 204–205). Zanimljivo je da se sam Škarić potpisivao kao Skarić (prvo *Skarich*, a poslije *Skarić*), kako i stoji na svakom svesku njegova prijevoda *Svetoga pisma*. Međutim, u enciklopedijama i u istraživača (osim u Šetke, Dukata i u nekim Bratulićevim radovima) najčešće nalazimo oblik Škarić. Današnji se Postirani potpisuju Škarić.

³ Škarićev predgovor *Pridslovje*, sv. I, str. IX.

⁴ *Usp. Knjigu inventara*, sv. I. Zahvaljujemo don Juri Strujiću, voditelju Biblioteke KBF-a u Splitu, na pomoći.

⁵ Ostavština sadrži i teološka, filozofska te općereligijska djela. Među njima se brojnošću ističu djela Škarićeva rektora Jakoba Frinta.

Škarić je, dakle, počeo raditi na prijevodu *Svetoga pisma* krajem 20-ih godina XIX. stoljeća, u doba kada je postao profesorom na Nadbiskupskom sjemeništu u Zadru,⁶ odnosno u doba kada se radilo na objavljivanju Katančićeva prijevoda *Svetoga pisma*. Radio je na njemu zajedno sa sedam pisara gotovo trideset godina. (Duda 2002: 206) To je naš prvi prijevod *Svetoga pisma* koji uzima u obzir i tekstove na hebrejskom, grčkom i aramejskom (“iz latinskoga s obzirom na matične knjige izbistreno i iztumačeno”). Tiskan je u Beču od 1858. do 1861. u 70 svešćića, koji su uvezani u 12 svezaka.⁷ Prijevod obaseže oko 6600 stranica. Točnije, ima oko 1300 stranica samoga biblijskoga teksta, blizu 5000 stranica komentara, odnosno bilježaka tiskanih ispod biblijskoga teksta, te približno 200 stranica popratnih tekstova (predgovor, tj. *Pridslovje*, *Nagovor na štitvenje svetoga pisma* i uvodi u pojedine svetopisamske knjige). Uz vrlo bogat teološki komentar Škarić je svoj prijevod obogatio brojnim filološkim, povijesnim, arheološkim i zemljopisnim podacima (tzv. *realia biblica*).⁸ Svaki je svezak posvetio nekomu hrvatskomu ili slavenskomu biskupu, odnosno nadbiskupu te je i na taj način potvrdio da želi da prijevod posluži ne samo Hrvatima nego, uz dakako nešto više napora, i drugim Slavenima. Tako je, primjerice, prvi svezak posvetio ostrogonskom nadbiskupu Scitovszkom, drugi zagrebačkom nadbiskupu Hauliku, treći zadarskom nadbiskupu Godeassiju, osmi senjskom i modruškom biskupu Ožegoviću, deseti bosansko-đakovačkom i srijemskom biskupu Strossmayeru, dvanaesti krčkom biskupu Viteziću. Crkveni su velikodostojnici poticali, a neki i materijalno pomagali, njegov prijevod. To se vidi i po broju primjeraka na koji su se pretplatili. Naime, otisnut je i popis pretplatnika⁹ iz šezdesetak biskupija u okviru Habsburške Monarhije. Najviše se odazvala Dalmacija, s oko 500 primjeraka (npr. Kotor, Dubrovačka biskupija, Splitska, Zadarska, Rapska, Hvarska, Šibenska biskupija), ali odazvale su se i druge hrvatske biskupije (Đakovačka, Zagrebačka, Krčka itd.). Odazvale su se i slavenske biskupije, a u sklopu Praške na jedan se primjerak predbilježio i

⁶ Austrijska vlada nastojala je otvoriti jedno zajedničko sjemenište za sve dalmatinske biskupije. Prema odluci cara Franje I. god. 1826. otvoreno je Nadbiskupsko sjemenište u Zadru koje će poslije dobiti naziv Centralno bogoslovno sjemenište s Centralnom visokom bogoslovnom školom. God. 1922. Centralno bogoslovno sjemenište prebačeno je, zajedno s Bibliotekom, u Split.

⁷ Na kraju ovoga rada nalazi se opis svakoga pojedinoga sveska (što sadrži i kada je otisnut).

⁸ Vidović smatra da je Škarić bio ispred svojega vremena upravo po svojim iscrpnim komentarima kakve danas nalazimo samo u tzv. *Jeruzalemskoj Bibliji. Usp.* o tome Vidović 2003: 528.

⁹ *Elenchus D. D. (P. T.) pro Biblia Skarich praenumeratorum*. Popis pretplatnika uvezan je na kraju prvoga sveska, ali ga nemaju svi primjerci (primjerak koji ima popis pretplatnika čuva se u Knjižnici Juraj Habelčić, na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu, sign. 18 293).

Šafařík. Od biskupa se za najviše primjeraka, i to trideset, predbilježio Strossmayer. Prema popisu se vidi da je odaziva bilo i među pravoslavnim i grkokatoličkim svećenstvom. Ukupno je bilo predbilježaba za 1350 primjeraka, a prijevod je tiskan u 1600 primjeraka.

2. Jezične prilike u doba nastanka Škarićeva prijevoda

Škarić je započeo i završio prijevod *Svetoga pisma* u jezično i politički burnome XIX. stoljeću.¹⁰ Na prijevodu je radio od kraja 20-ih do kraja 50-ih godina XIX. stoljeća. Iako je proces standardizacije u to doba već poodmaknuo, još se uvijek radilo na ujedinjenju Hrvata u pismu i pravopisu, a rješavalo se i pitanje ikavsko-jekavskoga dvojstva. Ilirski je pokret 30-ih godina XIX. stoljeća uspio postići nacionalno jezično jedinstvo: jedinstvo u standardnome jeziku (jezik stiliziran na novoštokavskoj osnovici) i zajedničkom pismu (na temelju grafijske djelatnosti Ljudevita Gaja). Ikavsko-jekavsko dvojstvo nije riješeno do 60-ih godina XIX. stoljeća, što potvrđuje i Škarićev štokavski ikavski prijevod *Svetoga pisma*.

Drugu polovinu XIX. stoljeća obilježilo je djelovanje nekoliko filoloških škola (Riječka i Zagrebačka filološka škola, Zadarski jezično-kulturni krug, a krajem stoljeća i škola tzv. hrvatskih vukovaca), koje su se razlikovale u gledanju na potpuno jedinstvo u standardnom jeziku. Škarić se svojim prijevodom, tj. svojim izborom grafije i ikavice, pridružio nastojanjima Zadarskoga jezično-kulturnoga kruga. U pismu je Škarić krenuo u smjeru u kojem je u početku išao i Zadarski jezično-kulturni krug: svoj je prijevod namjeravao napisati dalmatinskim slovopisom, ali ga je nakon kritika promijenio u Gajev slovopis, koji je 1849. prihvatio i sam Kuzmanić. Naime, “Danica ilirska” već 1842.¹¹ prenosi vijest koju je iste godine donijela “Gazzetta di Zara” (9. kolovoza, br. 63) da je zadarski kanonik Ivan Matija Škarić naumio izdati “u ilirskom jeziku” cjelovito *Sveto pismo*. Na kraju te vijesti u bilješci ispod teksta uredništvo, odnosno sam Gaj, potiče da se to djelo otisne novim slovopisom, ili kako Gaj kaže “novim našim pravopisom, jer talianski pravopis, kojem je bez dvojbe pisano, poznat je samo u *malenjoj* Dalmaciji – a na suprot naš *novi* svaki dan se više i više razprostranjuje, i već je i u iste občinske škole kraljevinah Horvatske i Slavonske po višjoj naredbi uveden.”¹² Tako i Jovan Sundečić u “Glasniku dalmatinskom” 1855., nakon što je vidio ogleđ Škarićeva prijevoda, koji je služ-

¹⁰ *Usp.* o tome: Jonke 1965., Brozović 1978., Vince 1998., Vince 2002. i Samardžija 2004.

¹¹ “Danica ilirska”, VII/51, Zagreb, 17. prosinca 1842., str. 205–206.

¹² Isto. Str. 206.

beno preporučeni i pravoslavnim svećenicima, predlaže Škariću da “primi najnoviji pravopis”, ali ide i dalje te savjetuje da se potruži “*dobro i pomnjivo jezik pročistiti i izpraviti što bolje može sve jeziko-slovne pogriješke u svom die-lu, tako da ga većina čitati i mahom razumjeti može.*”¹³ Riječki “Neven” u listopadu 1856.¹⁴ donosi anonimni članak iz Zagreba o Škarićevu prijevodu *Svetoga pisma*, također na temelju ogleđa Škarićeva prijevoda. U njemu se kritizira Škarićev “jezik i način pisanja” te se posebno naglašava važnost prijevoda *Svetoga pisma* kao jednoga od normativnih uzora otkuda “novije dobe književnici (n. pr. kod Čehah, Niemacah i dt.) izvode i uče pravila kako valja točno i razborito pisati čistim njihovim narodnim jezikom.”¹⁵ Zbog tih i drugih kritika Škarić će popravljati jezik svoga prijevoda uglavnom prema uzusu Zagrebačke filološke škole.

3. Jezik Škarićeva prijevoda¹⁶

Proučavajući jezik Škarićeva prijevoda, Vladoje Dukat (1899: 411) i Zlatko Vince (2002: 414) zaključili su da je Škarić *Sveto pismo* preveo ikavskim govorom štokavskoga narječja s natruhom čakavštine. Kao takav Škarićev se prijevod uključuje u bogatu hrvatsku štokavsku ikavsku književnu baštinu te se javlja kao drugi otisnuti štokavski ikavski prijevod *Svetoga pisma* u doba kada je rješavanje pitanja ikavsko-jekavskoga dvojstva išlo u smjeru izbora jekavštine. Zbog toga se u javnosti, kao i Katančićev prijevod, većinom doživljavao kao korak unatrag.

3.1 Naziv jezika i odabrane osnove

Prije objavljivanja prvoga sveska svoga prijevoda, Škarić je, kako se vidi u pozivima na pretplatu, svoj jezik nazivao “slavo-dalmatinskim” (“Sveto pismo u slavo-dalmatinski jezik prineseno, s opomenam, izbistrenjem i najvrjednijim tumačenjem nakitjeno, izdaje ga Ivo-Matij Škarich S. Bogosl. naučitelj u Zadru”).¹⁷ Međutim, poslije je odustao od toga naziva, pritisnut kritikama,¹⁸ te ga

¹³ “Glasnik dalmatinski”, VII/93, Zadar, 20. studenoga 1855.

¹⁴ “Neven”, V/10, Rijeka, listopad 1856., str. 303–304.

¹⁵ Isto. Str. 304.

¹⁶ S obzirom na to da Škarićev prijevod ima oko 6600 stranica, što zahtijeva dugotrajno i pomno istraživanje, osobito na leksičkoj razini, nemoguće je na ovome mjestu prikazati sve jezične osobine Škarićeva prijevoda, ali se mogu dati neke osnovne značajke, odnosno prikazati neke posebnosti Škarićeva jezika.

¹⁷ “Neven”, IV/37, Rijeka, 1855., str. 574.

¹⁸ *Usp.* “Neven”, V/10, Rijeka, listopad 1856., str. 304.

je promijenio u tada primjereniji, širi, iznadregionalni – “ilirički”. Prema sve-
mu sudeći, Škarić pod nazivom “ilirički jezik” podrazumijeva prije svega hr-
vatski jezik, jer na početku svoga prijevoda uspoređuje “slovke iliričkoga jezi-
ka” sa “slovkam ostalih slavjanskih i nikih drugih zapadnostranskih jezika (sr-
bski, bohemski, poljski, ugarski, italijanski, francuski, nemački)”.¹⁹

U *Pridslovju*, odnosno predgovoru svojem prijevodu, koji je otisnut u pr-
vom svesku, a napisan je u Zadru u kolovozu 1857., Škarić, dakle, svoj jezik
naziva “iliričkim” (str. IX) te obrazlaže svoj odabir određenoga “izgovora”, od-
nosno ikavice. Škarić izabranu ikavicu naziva “iliričkim izgovorom” te tvrdi
da joj nije htio dati ono prvenstvo “radi koga-se, bez ikakve koristi u knjižen-
stvu, dan današnji inade jugo-slavjani”,²⁰ aludirajući na Kuzmanićeve oštre ot-
pore jekavici. “Ilirički izgovor”, odnosno ikavicu, izabrao je zato što ga najbo-
lje poznaje.

3.2 Slovoapis

Škarić u *Pridslovju* obrazlaže i pitanje odabranog “vrstopisa”, odnosno slo-
vopisa. Pod utjecajem i pritiskom brojnih kritika, kako je već bilo rečeno, Ška-
rić je zamijenio i dalmatinski “vrstopis” novim, Gajevim slovoapisom, ali “ne
jere-mu-je on posve po čudi, nego jere-je našao za razložito hoditi i on po onoj
stazi, kojom su-se uputili mnogi drugi” te se je zato i služio “slovkam č, ć, š,
ž”.²¹

Prije *Pridslovja*, kako smo vidjeli, donosi tablicu, odnosno popis slova “ili-
ričkoga jezika” (*a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, z, č, ć, lj, nj, š, ž*) u usporedbi sa slovima srpskoga, češkoga, poljskoga, mađarskoga, talijan-
skoga, francuskoga i njemačkoga jezika. U tom popisu nema slova *dž* i *đ*. Fo-
nem /ž/, naime, nije ni zabilježen, pa se ne pojavljuje ni pripadajući grafem. Na
njegovu mjestu nalazi se fonem /ž/ (*sržba*_{Ps 106,40}),²² što je fonološka osobina ča-

¹⁹ *Usp.* I. svezak Škarićeva prijevoda, str. V.

²⁰ *Pridslovje*, sv. I, str. IX.

²¹ Isto. Str. IX–X.

²² Većina je primjera iz samoga teksta *Svetoga pisma*, ali ima primjera i iz komentara te iz uvoda u pojedine svetopisamske knjige. Uz primjere se navodi kratica knjige iz koje je primjer uzet te broj poglavlja i retka u kojem se nalazi. Navedene su kratice današnjih naziva pojedinih svetopisamskih knjiga pa je potrebno posebno istaknuti one Škarićeve nazive koji bi mogli dovesti do zabune: I. Knjiga Mojsesa = Knjiga Postanka; II. Knjiga Mojsesa = Knjiga Izlaska; III. Knjiga Mojsesa = Levitski zakonik; IV. Knjiga Mojsesa = Knjiga Brojeva; V. Knjiga Mojsesa = Ponovljeni zakon; I. i II. Knjiga Dnevoztodja = Prva i Druga knjiga Ljetopisa; Knjiga Spivanjah = Psalmi; Knjiga Zaričjah = Mudre izreke; Knjiga Sabiraoca = Propovjednik; Knjiga Crkovnja-
ka = Knjiga Sirahova; Knjiga Abdie Proroka = Obadija; Knjiga Mikea Proroka = Mihej; Knjiga

kavskoga narječja, ili fonem /č/ (*otačbina*_{Post u,XXXIII}), što je zapravo pravopisna osobina (vidi točku 3.3 Pravopis). Fonem /ž/ bilježio je dvoslovom *dj* (*svedjer*_{Ps 102,28}, *osudjivali*_{Mt 12,7}, *takodjer*_{Mt 21,12}, *među*_{1 Sam 31,9}).

Treba još naglasiti da se Škarić u prvoj i drugoj knjizi prijevoda potpisivao kao Skarich. Dakle, za fonem /č/ ima dvoslov *ch*, kako je bilo uobičajeno na jugu, iako u daljnjem tekstu ima slovo *ć*, a tek se od treće knjige potpisivao kao Skarić. Za fonem /č/ koristio je i dvoslov *tj* (vidi točku 3.3 Pravopis).

Slogotvorno *r* bilježio je bez popratnih samoglasnika (*Krst*_{Nag XVIII}, *srđce*_{Lev 1,9k}, *smrt*_{Mudr 1,15k}, *prsti*_{Pj 5,5}, *države*_{Dn u,5}, *trpeza*_{Mal 1,12}, *milosrdje*_{Rim 12,1}), osim u nekoliko riječi (*žertva*_{Lev 1,3}, *brašnožertvu*_{Bar 1,10}, *sarna*_{Pj 2,9}, pored *srna*_{2 Sam 2,18}, *arvanju*_{Pj 6,12k}, *tarkni*_{Zah 2,4}, *oskvarnuste*_{Mal 1,12k}).

3.3 Pravopis

Jedna od osnovnih karakteristika Škarićeva pravopisa jest pisanje negacija, enklitika i proklitika zajedno uz naglašenu riječ. Dakle, redovito ćemo naći da Škarić negaciju piše zajedno s glagolom (*neučinim*_{1 Sam 25,39}, *neposlušaje*_{Jdt 1,11}, *nespavam*_{Ps 102,8}, *neizajde*_{Mt 21,19}). Izgovorne cjeline, odnosno naglašene i nenačlane riječi, povezuje crticom (*neodgovaraš-li*_{Mt 26,62}, *bilo-mu-je*_{Prid IX}, *neboj-se*_{Rut 3,11}, *prodadoše-ga*_{Post 37,28}, *koliko-ti-je*_{1 Sam 2,16}, *pokažite-mu-se*_{Ps 2,11k}, *što-se-je*_{Bar 2,2}, *upaliti-će-se*_{Iz 1,31}, *odsikavši-im*_{2 Mak 1,16}). Superlativno *naj* također ne odvađa od komparativnog dijela (*najžesćijim*_{Nag XIII}, *najmanji*_{Mt 5,19}, *najposlidnjemu*_{Mt 20,14}).

Škarićev prijevod otisnut je morfonološkim (korijenskim) pravopisom. Osnovni je oblik morfema ostao isti bez obzira u kojoj se glasovnoj okolini našao. Dakle, nije zabilježeno jednačenje glasova po zvučnosti, po mjestu tvorbe, kao ni gubljenje suglasnika (*otačbini*_{1 Sam 25,1}, *svidočbu*_{2 Sam 1,16}, *redke*_{Ps u,11}, *gostbu*_{Jdt u,336}, *vitežko*_{Ps 141,5k}, *grozdje*_{Sir 51,19}, *izprid*_{Ps 3,1}, *obsluživati*_{Heb u,82}, *razžeheni*_{1 Iv}

Agea Proroka = Hagaj; Knjiga Sofonie Proroka = Sefanija; Knjiga Zgodopisja = Djela apostolska; Poslanice s. Pavla apostola I. i II. k Tešaloničanom = Prva i Druga poslanica Solunjanima; Knjiga s. Pavla k Judejom = Poslanica Hebrejima; Knjiga Očitovanja = Otkrivenje. Ako je primjer uzet iz komentara, uz broj retka stavlja se slovo *k* da označi da se primjer nalazi u komentaru određenoga retka (npr. _{Ps 1,2k}). Ako je primjer uzet iz *Pridislova*, odnosno predgovora, stavlja se kratica “Prid” i broj Škarićeve stranice na kojoj se primjer nalazi (npr. _{Prid IX}). Ako je uzet iz *Nagovora na štivanje svetoga pisma*, stavlja se kratica “Nag” i broj Škarićeve stranice na kojoj se primjer nalazi (npr. _{Nag XVI}). Ako je primjer uzet iz uvoda u pojedinu knjigu, uz kraticu knjige stavlja se slovo *u* i broj Škarićeve stranice (npr. _{JS u,475}). Valja napomenuti da ćemo isti primjer često naći na više mjesta, a ovdje donosimo jedno od njih. Na kraju članka detaljno je opisan svaki svezak Škarićeva prijevoda pa se može vidjeti u kojem se svesku nalaze pojedine knjige *Staroga* i *Novoga zavjeta*.

^{1,3k} *žalostni*_{Lk 24,17}, *Sudca*_{Rut 1,1}, *razsuditi*_{Pnz 1,17}, *otci*_{Pj u,197}, *dan Petdesetice*_{Dj 2,1}, *bez-zakonje*_{2 Kr u,379}, *oddilivši*_{Post 35,16}). Iznimke su vrlo rijetke (*daščice*_{Dj 1,26k} *dan Pe-desetice*_{Rim u,7} *općeno*_{1 Pt u,189} *himben*_{1 Iv u,237}).

Prema ilirskom pravopisu na mjestu *ć* piše *tj* (*propustjamo*_{Post u,XXXIV}, *restja-še*_{2 Sam 3,1}, *platjaju*_{Neh u,242}, *uputjivahu*_{Ez 1,19}, *usmrtjivati*_{Hab 1,17}; *posvetjeni*_{Izl 40,9}, *ča-stjen*_{1 Sam 2,2k}, *nasitjeni*_{1 Sam 2,5}, *ožalostjen*_{Neh u,242}, *smutjena*_{Pj 6,11}).²³

I tamo gdje obilježava noviju jotaciju ima vjerojatno po tradiciji *tj* umje-sto *ć*. Sve što je tradicijski pisano bez jotacije (npr. I jd. ž. r. i-vrste, glagolske imenice, tvorbe sa sufiksom *-janin*) i Škarić bilježi nehotirano (I jd. ž. r. i-vrste: *ovom svitlostju*_{Iv 3,19k}, *pedipsan smrtju*_{Post 2,9k}, *svojom milostju*_{2 Sam 2,6}, *za isprazno-stju*_{Ps 4,3}; glagolske imenice: *uskrnutje*_{Dj 1,1k}, *razsutje*_{Iz u,9}, *došastje*_{1 Sol 2,1}; tvorbe sa sufiksom *-janin*: *Nazaretjaninu*_{Lk 24,19}, *Krstjanin*_{Heb 2,3k}; imenice izvedene su-fiksom *-bje* i *-bja*: *cvitje*_{Post 2,8k}, *primalitje*_{Post 35,16}, *bitje*_{Ps u,5}, *bratja*_{1 Ljet 4,27}).

Tako i praslavensku jotaciju usnenih suglasnika /p/, /b/, /m/ i /v/, vjerojat-no pod utjecajem tradicije, ponekad ne bilježi (*uškopjenomu*_{Post 37,36}, *odkupjenje*_{Rim 1,4k}, *slavjen*_{Rim 1,25}, *pored zaslipljen*_{1 Kr u,251}, *zemlji*_{Ps 147,8}, *opravlja*_{1 Pt u,189}). Često ne bilježi ni noviju jotaciju tih suglasnika (*divju*_{Post 1,30k}, *bogoštovje*_{Lev u,5}, *krvju*_{Sir 50,16}, *svojeljubje*_{Fim 1,21k}, *pored trublje*_{Otk u,285}, *zdravlje*_{Otk 22,2}).

U većini slučajeva Škarić ne bilježi intervokalno *j* (*dvoice*_{1 Kr 1,20k}, *kočia*_{2 Kr 2,11}, *Siria*_{Jdt 3,1k}, *nepriatelj*_{Ps 4,10k}, *biaše*_{Pj 5,1k}, *uhoice*_{Otk 22,15}, *najgoručnie*_{Pj 6,8k}, *Marii*_{Iv u,5}), ali nailazimo i na primjere u kojima ga je zabilježio (*grijala*_{1 Kr 1,2}, *nije*_{Pj 4,12k}, *izvstnija*_{Pj 6,8k}, *bdije*_{Jr 1,11k}, *Judeji*_{Jl u,153}, *nijednoga*_{2 Mak 14,46k}, *Jeremiji*_{Ob 1,1k}; u zamje-nicama gotovo redovito bilježi: *svoje*_{Pj 5,1k}, *moja*_{Ps 146,1}, *koji*_{Pj 3,3}).

Treba još napomenuti da kod invertiranog futura I. u glagola na *-ti*, kada in-finitiv prethodi prezentu pomoćnoga glagola *biti*, ne upotrebljava tzv. krnji infi-nitiv, nego puni (*počivati-će*_{Izr 1,33}, *skončati-će*_{Ps 94,23}, *sgoditi-će-se*_{Jdt 4,14}, *biti-će*_{Mt 5,22}, *učiniti-ću*_{Mk 1,17}).

3.4 Fonologija

Škarić je preveo *Sveto pismo* štokavskom ikavicom. Dakle, na mjestu gla-sa jata nalazimo glas *i* (*rič*_{1 Sol 1,6}, *uvit*_{Neh 1,5}, *pridrugi*_{Pj 8,14}, *najposli*_{Gal u,288}, *izprid*_{Rim 13,3}, *niki*_{1 Tim 1,6}, *dvi*_{2 Tim 1,5k}, *ovdi*_{Tit 1,2k}, *gdi*_{Heb u,83}). Iznimke su rijetke (npr. *seno*_{Ps 147,8} i *mnenje*_{Pj u,197}).

Fonema /ž/ nema. Na njegovu mjestu, kako smo već istaknuli, nalazi se fon-em /z/ (*sržba*_{2 Ljet 19,10; Jak 1,20}), što je čakavska osobina.

²³ *Usp.* Babukić 1836: 37–38.

Fonem /h/ nalazimo na početku, na kraju i u sredini riječi. Međutim, na početku nekih riječi izostaje (*ebrejski*_{Otk u,290}, *arvanju*_{Pj 8,13k}). Sekundarno *h* Škarić ima u primjerima: *uvehla*_{Otk u,289}, *malahno*_{1 Sam 1,24}, *vehnem*_{Pj 2,5}.

Na mjestu praslavenskog *d'* nalazimo kao rezultat jotacije čakavski refleksi, odnosno fonem /j/, i to naročito u prvom te rijetko u drugom svesku (*takojer*_{Post 2,9}, *meju*_{Pnz 4,27}, *svejer*_{Nag XVI}, *izmeju*_{Pnz 1,13}, *tujima*_{Prid IX}, *tujin*_{Post u,XXXI}). Međutim, paralelno nalazimo i štokavski refleksi, odnosno fonem /z/ (*medju*_{1 Sam 31,9}, *takodjer*_{Jš u,475}, *svedjer*_{Ps 1,2k}, *između*_{Pj 5,10}), koji i prevladava u kasnijim svescima. Riječi primljene preko grčkog (latinskog) *anđeo* i *evanđelje* dolaze uvijek s refleksom /j/ (*Evanjelje*_{Rim 1,1}, *anjeo*_{Suci 2,1}). Imenicu *Egipat* i njezine izvedenice Škarić također piše samo sa *j* (*Ejipat*_{Jr 2,37k}, *Ejiptanah*_{Jr 2,23}, *ejiptske*_{Bar 1,19}).

Istaknimo i supostojanje štokavskih (*dažd*_{Ps 147,8}, *žrtvišta*_{1 Kr 1,51}, *staništa*_{1 Ljet 4,33}, *godište*_{Sir u,334}, *zapuštena*_{Hag 1,4}, *navištamo*_{1 Iv 1,3k}) i čakavskih oblika (*iščemo*_{1 Kr 1,2}, *taščini*_{Ps 144,4}, *jošće*_{Prop 1,4k}).

U kompozitima glagola *iti* jotacija se ne provodi (*pojđite*_{Pnz 1,40}, *projdem*_{Pnz 3,25}, *sajdi*_{Pj 4,8}, *dojde*_{Pj 5,1}, *najde*_{Dn 1,9}, *izajde*_{3 Iv 1,2}). Ova čakavska osobina postojana je u svih dvanaest svezaka.

Budući da je riječ o tekstu iz sredine XIX. stoljeća koji pripada štokavskom korpusu, očekivano je da je provedena novija jotacija. Međutim sve što je tradicijski pisano bez jotacije Škarić bilježi nehotirano, npr.: I jd. ž. r. i-vrste, glagolske imenice, tvorbe sa sufiksom *-janin* (vidi točku 3.3 Pravopis).

Istaknimo još i supostojanje jotiranih i nehotiranih usnenih suglasnika /p/, /b/, /m/ i /v/ (vidi točku 3.3 Pravopis).

Od ostalih osobina navedimo da se rijetko čuvaju čakavsko završno *-l* (*oral*_{Hab 1,8}) te skup *-čr* (*črvi*_{Hab 1,14k}, *čriva*_{2 Mak 14,46k}).

Inicijalna suglasnička skupina *zn* mijenja se u *zl* (*zlamen*_{Rim 4,11}, *zlamenuje*_{1 Sam 2,1k}).

Konsonant *v* gubi se u inicijalnoj skupini *zv-* (*zuk*_{Dj 2,6}) te u skupini *-vstv-* (*kraljestvo*_{Mt 3,2}).

Standardno *crven* glasi isključivo *crljen* (*crljeno more*_{Pnz 1,1k}, *crljena*_{Pj 4,3}).

3.5 Morfologija

Od morfoloških je osobina svakako najzanimljivija tzv. starinska sklonidba, koju je zagovarala Zagrebačka filološka škola, odnosno stariji, nesinkretizirani nastavačni morfemi u množini imenica (npr. G mn. na *-ah* i *-ih*: *u srid vodah*_{Post 1,6}, *od dužnostih misnikah*_{Lev u,6}, *svih gradovah i državah*_{Jdt 3,1}, *od ljudih*_{Mt 6,2}).

nastavak *-uh* za dual: *sjajnost njegovih očiuh*_{Job 41,9k}, *dilo tvojih rukuh*_{Ps 102,26}, ali nalazimo i nastavak *-ov*, i to isključivo kod imenica m. r.: *mного pukov i narodov*_{Post 35,11}, *imena sinov*_{Izl 1,1}, *ako budete narodili sinov, i unukov*_{Pnz 4,25}; D mn. na *-om*, *-em* i *-am*: *prikažate kadomiris tudjim bogovom*_{Jr 1,16}, *otpuštamo dužnikom*_{Mt 6,12}, *takovim ljudem*_{Mt 5,10k}, *neka gospoduje ribam mora, i pticam neba*_{Post 1,26}; L mn. na *-ih*: *na nebesih*_{Mt 5,48}, *po hramovih*_{1 Sam 31,9}; I mn. na *-i*, *-(a)mi*, *-imi*: *nad gradovi*_{Suci 1,7k}, *s onimi ženami*_{1 Sam 2,22k}, *tako-me ričmi zadržati*_{Dn 2,9}, *za svojimi stolicami*_{Iv 2,14}, *sa tvojimi starijimi*_{Pnz 4,31}). Ima sporadično i primjera novije sklonidbe (G mn.: *u kojem od ovih gradova*_{Pnz 4,42}; D mn.: *što-će-se tvojima dvama sinovima sgoditi*_{1 Sam 2,34}; L mn.: *u njihovim rodbinama, plemenima*_{Br 1,28}; I mn.: *meju svima narodima*_{Nag XI}).

Nalazimo sporadično i na primjere kratke množine (*biahu učinjeni krovi na kućah*_{2 Kr 1,2k}, *mnogi puci i kralji*_{Jr 1,15k}, *u njegovoj-bo-su ruci kraji zemlje*_{Ps 95,4}, *zapovidi, da ovi kameni nastanu krusi*_{Mt 4,3}).

Imenica *dan* javlja se u dvije osnove te ima stariju i noviju sklonidbu (*od dneva uzašastja*_{Dj 2,1k}, *gospoduje dnev*_{Post 1,16}, *od sadašnjih dnevah*_{Post 1,5k}, *u onima dnevima*_{Post 1,5k}, *jedanaest danah hoda*_{Pnz 1,2}).

Stariju sklonidbu nalazimo i u množini zamjenica (L mn.: *u vami*_{Pnz 4,20}; I mn.: *s nami*_{Iv 1,14}, *onimi*_{Ps 104,13}), ali ima primjera i novije sklonidbe (D mn.: *i reče njima*_{Js 2,1}). Genitiv upitno-odnosne zamjenice *što*_{Suci 2,2k} glasi *česa*_{Izr 1,26}, pa onda dolaze i ovi oblici neodređenih zamjenica u genitivu: *ničesa*_{Pnz 2,6k}, *ičesa*_{Pnz 5,21}. Također u tekstu nalazimo i upitno-odnosnu zamjenicu *čigov*_{1 Ljet 5,5}. Neodređena zamjenica *sav* glasi *vas*_{Br 1,45}.

Pridjevi također imaju stariju sklonidbu u množini (npr. u I mn.: *za škodnimi stvarmi*_{Izr 1,22}, *gornjimi vodami natapaš planine*_{Ps 104,13}). Pored komparativnih formi koje su iste kao u standardnom jeziku (*svetiji i izvrstniji*_{Mt 5,20k}, *veća*_{Hab 1,14k}), često nalazimo i forme sa starijim nastavcima (*jačja*_{Hab 1,14k}, *bržji*_{2 Sam 1,23}, *žesćiji*_{Gal 1,14}, *višja*_{Iz 2,2}).

U G mn. brojeva dva, tri i četiri nalazimo stariji nastavak (npr.: *kolo dvajuh družbah*_{Pj 7,1k}, *prilike četiriuh živinah*_{Ez 1,5}). Škarić ima imenicu *tisuća*, a ne *hiljada* (*četrdeset i četiri tisuće*_{1 Ljet 5,18}, *pet tisućah*_{Mt 14,21}).

Škarić često upotrebljava aorist za prošlu radnju. Njegov prijevod, kao i Kantaićev, obiluje aoristima. Škarić je aorist tvorio i od svršenih i od nesvršenih glagola, što je tada bilo uobičajeno, a treće lice jednine aorista označavao je naglaskom ` kako bi se razlikovalo od prezenta (*i blagoslovi-ih Bog, i reče*_{Post 1,22}, *i besidi Jehova s Mojsesom*_{Br 1,1}, *i obazri-se on, i vidi-me, i zazva-me; ja mu pak odgovorih: evo me*_{2 Sam 1,7}, *i izliči on mnoge*_{Mk 1,34}, *koj nehti imati dila*_{Lk 23,51}, *i sta-*

*vivši oni na njih ždribi, izajdoše ždribi na Matiju, i bi on stavljen u broj s ostalih jedanaest Apostolah*_{Dj 1,26}).

Nalazimo također i jedno od stalnih obilježja hrvatskoga jezika XIX. stoljeća, sklonjivi glagolski prilog sadašnji, odnosno glagolski prilog sadašnji u pridjevskoj upotrebi (*neka voda izvrgne plovuću živinu*_{Post 1,20}, *jao grišećemu narodu*_{Iz 1,4}, *i vidivši Matija sidećega za stolicom*_{Mt u,14}, *glas vapećega u pustinji*_{Mk 1,3}).

U kondicionalu nalazimo čakavske završetke pomoćnoga glagola *biti* (*ne biš ostao privaren, i da-im-se nebiš poklonio, i da nebiš pokazao štovja*_{Pnz 4,19}, *pazi, da ne biš pristao njihovim besidam*_{Izr 1,13k}, *ti-biš davao meni*_{Pj 8,2k}, *nebiš nikada zadobio*_{Pnz 4,23}, *ondi-biš-me-ti učio*_{Pj 8,2}).

Škarić upotrebljava nekoliko veznika koji ga približavaju starijim piscima (*dali*_{2 Iv 1,1} ‘nego, ali’, *kako*_{Iz 1,8} ‘kao’, *oli*_{1 Tim 1,7k} ‘ili’, *oliti*_{Iv 1,12k} ‘iliti’, *bo*_{1 Tim 2,5} ‘jer’).

Također nalazimo i starije prijedloge (*pokle*_{Otk 22,8} ‘nakon što’, *polak*_{Rim 3,25} ‘zbog, poradi’, *svrhu*_{Post 1,2} ‘nad’, *čiča*_{Jr 2,12} ‘zbog’, *ob*_{Iz 2,9k} ‘o’).

Zanimljiva je upotreba priloga *tja*_{Bar 1,19} ‘do, sve do’, dakle prije svega u značenju ‘daleko od čega u vremenu’, koji se rijetko javlja u štokavštini. Za čakavsko područje vezan je i prilog *simo i tamo*_{Jr 2,23}. Mjesni prilog *vanka*_{1 Sam 25,1k} također je tipičan za čakavsko područje, kao i vremenski prilog *jurve*_{Post 6,13} ‘već’ te količinski prilog *veće*_{Dj 28,29k} ‘više’. Prilog *ništanemanje*_{Lk u,355} dolazi u značenju ‘ipak, svejedno’.

3.6 Leksik

Prevodeći s grčkoga jezika *Novi zavjet* i radeći na tzv. *Zagrebačkoj Bibliji*, franjevac Bonaventura Duda služio se i Škarićevim prijevodom. Kao prevoditelja osobito ga je zanimalo Škarićevo leksičko blago te je upozorio na u tom smislu iznimnu vrijednost Škarićeva prijevoda (Duda 2000: 209–210). Budući da je uvijek težio za hrvatskim izrazom (“bez riči uzetih iz inostranskih jezika”),²⁴ Škarić je nezaobilazan, prije svega, u proučavanju biblijske terminologije. To je vidljivo već i iz samoga naslova. Naime, Škarić za latinski *testamentum* (hrv. *zavjet*) i *foedus* (hrv. *savez*), nema *zavjet*, nego dosljedno *uvit*, što je bliže hebrejskome *berith* (Duda 2000: 210). Riječ *uvit* nalazi se i u *Lekcionaru Bernardina Splićanina* i u Katančića (Vidović 2003: 514). Leksemi *Gospodin*_{Ps 147,5}, *Vazam*_{Iv 2,13} i *Krst*_{Mt 27,22} bili su također u skladu s tradicijom. Naime, nalazimo ih i u Kašića i u Katančića.

²⁴ *Pridslovje*, sv. I, str. IX.

Opći je leksik hrvatski. Škarić uvijek bira hrvatsku riječ, i to ne samo iz štokavskoga narječja. Tako, na primjer, nalazimo lekseme koji su tipičniji u čakavskim govorima (*jelin*_{Pj 2,9}, *joščer*_{Post 1,28k}, *pedipsa*_{Tuž 1,18k}, *pir*_{Iv 2,2}, *polača*_{Pj 3,7k}, *primalitje*_{Post 35,16}, *pržina*_{Hab 1,9k}, *pulić*_{Mt 21,2k}, *šibika*_{Heb 1,8}, *veruge*_{Fil 1,7k}, *vanka*_{Mt 21,17}). Uzimajući elemente čakavštine u književni jezik, Škarić se približio Kuzmaniću, koji je neko vrijeme bio sklon da se u književni jezik uzimaju gramatički elementi iz čakavskoga narječja, te stajalištu Zagrebačke filološke škole da se u književni jezik mogu uzimati elementi, pogotovo leksički, i iz naših dijalekata.²⁵

Tamo gdje ne nalazi hrvatsku riječ, sam je stvara, odnosno prevodi, kalkira. Zbog toga mu je jezik, odnosno stil, osebujan, ponekad i umjetan.

Zbog težnje, dakle, da sve izrazi “ilirskim”, Škarić je morao kovati nove riječi. Na primjer: *čovikoobrazno*_{Post 6,5k} (prema grč. *anthropomorfikos*); *čovikoćutveno*_{Post 6,5k} (prema grč. *anthropopathikos*); *Knjiga Dnevogodja* ‘Knjiga Ljetopisa’ (Katančić: *Knjiga Propushteni*, odnosno knjiga propuštenih stvari, što je doslovan prijevod lat. *paralipomenon*); *Sgodopisje apostolsko* ‘Djela apostolska’ (Kašić: *Čini apostolski*, Katančić: *Dilla Aposhtolah*, Karadžić: *Djela svetijeh apostola*); *čapljužder*_{Job 41,1k} ‘krokodil’ (Kašić i Katančić ostavljaju izvorno *Leviatan*); *skočež*_{Pj 7,13} ‘mandragora’ (Kašić: *mandragorica*, Katančić: *natragulja*); *mišpotopir*_{Iz 2,20} ‘šišmiš’ (Katančić: *slipomish*); *iztokostranci*_{Jr 2,22k}; *marčište*_{Zah 1,8.10.11} ‘mirte’ (Katančić: *mirtvike*); *žiloslabjen*_{Mk 2,3} ‘uzet’ (Kašić: *derhtavac*, Katančić: *dertavac*, Karadžić: *uzet*); *zalatnica*_{2 Sam 1,10} ‘narukvica’ (Kašić i Katančić: *narukvica*); *milotvorište*_{Izl 25,17; Izl 35,12} ‘pomirilište’ (lat. *propitiatorium*) i ‘ime pokrova Kovčega Saveza’ (Kašić: *pomilovaničtvo*, Katančić: *krov milosti, bogojavje*); *mastište*_{Mt 21,33} ‘tjesak’ (Kašić: *tiesk*, Katančić: *presha*, Karadžić: *pivnica*) itd. Budući da tih riječi nema u drugih pisaca, možemo ih smatrati Škarićevim hapaksima.²⁶

3.7 Sintaksa

Iako je i Škarić *Sveto pismo* prevodio s latinskoga jezika, ali i “s obzirom na matične knjige”, u njega se ne može naći takva vezanost za latinski izvor (prijevod *ad litteram*) kao u Katančića. Tako, primjerice, u Škarića ne nalazimo glagol na kraju rečenice, a zamjenica i pridjev češće dolaze ispred imenice (*njegov krov, njegova pokrivala, njegove obručice*_{Izl 35,11}, *moj gospodine*_{1 Sam}

²⁵ Usp. o tome Vince 2002: 548–549.

²⁶ Navedene smo lekseme potražili ne samo u Kašićevu, Katančićevu i Karadžićevu prijevodu nego i u Akademijinu Rječniku.

^{25,25} *tvoje suze*_{2 Tim 1,4}, *ženske glave*_{Pj 6,9k}, *božji Prorok*_{2 Mak 15,14}, *Mariin sin*_{Mt 1,23k}). To možemo vidjeti na primjeru nekoliko rečenica iz *Matejeva evanđelja*²⁷ u Katančićevu i Škarićevu prijevodu:

Mt 3,4: *Ipse autem Joannes habebat vestimentum de pilis camelorum, et zonam pelliceam circa lumbos suos: esca autem ejus erat locustae, et mel silvestre.*

Katančić: *Isti pak Ivan imashe haljinu od dlakah gomilah, i pojas koxni oko bocsinah svoih: jilo pak njegovo bishe kobilice, i med divji.*

Škarić: *A Ivan imaše na sebi odiću od kamelovih dlakah, i kožni pās oko svojih bokuh, a njegova jistbina biahu kobilice, i divji med.*

Mt 7,18: *Non potest arbor bona malos fructus facere, neque arbor mala bonos fructus facere.*

Katančić: *Nemoxe stablo dobro zle vohke csinit', niti stablo zlo dobre vohke csinit'.*

Škarić: *Nemože-bo dobro stablo davati zla ploda, ni zlo stablo davati dobra ploda.*

Mt 12,50: *Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in coelis est, ipse meus frater, et soror, et mater est.*

Katančić: *Koigodbo ucsini volju otca mog', koje na nebesim', istie moj brat, i sestra, i mati.*

Škarić: *Jer svaki, koj izpunjuje volju mojega otca, koj-je na nebesih, on-mi-je brat, i sestra, i mati.*

Posvajanje se izriče konstrukcijom *od* + genitiv koja je rezultat utjecaja talijanskog jezika na dalmatinske govore (*štap od mendulje*_{Jr 1,11k}, *oblast od kralja*_{Dn 2,15}), zatim besprijedložnim genitivom (*ti-ćeš jisti zelje polja*_{Post 3,18}, *uzeše haljinu Josipa*_{Post 37,31}, *jezgra oriha*_{Pj 6,10k}) te najčešće posvojnim pridjevom (*Israelovih sinovah*_{Iz 1,2k}, *Judejskoga kralja*_{Dn 1,2}, *Jehovina rič*_{Hoš 1,1}, *Mariin sin*_{Mt 1,23k}, *božja sržba*_{Rim 1,18}, *Krstov sluga*_{Gal 1,10}).

Sporadično nailazimo na tzv. slavenski genitiv (*nehteći slušati njegova glasa*_{Bar 2,5}, *nije podobna davati nauka*_{1 Tim 2,14k}).

Škarić za izricanje namjere upotrebljava konstrukciju *za* + *da* (*upiši-ga bistro na daščicah, za-da-ga svaki može lako prošiti*_{Hab 2,2}, *ali-ja dojdoh krstiti vodom, za da on bude upoznan u Israelu*_{Iv 1,31}, *i neće da dojde k svitlosti, za da nebudu ukorena njegova dila*_{Iv 3,20}, *to-vam navištamo, za da i vi imate općinstvo s nami*_{1 Iv 1,3}).

²⁷ Latinske rečenice preuzeli smo iz Katančićeva prijevoda.

Pod utjecajem latinske sintakse i u Škarića nalazimo pasivne konstrukcije (*od + genitiv: posvojenih od diavla*_{Mt 8,28k}, *osvojena i porušena od Šalmanasara*_{Hoš u,100}, *obećanje učinjeno od oca*_{Dj 1,4}, *od kralja Persie poslan*_{2 Mak 1,20}; *po + lokativ: svit je bio po njem učinjen*_{Iv 1,10}, *rodjen po Duhu*_{Iv 3,8}, *bi mu navišteno po Proroku*_{1 Sam u,5}; bez izražavanja vršitelja radnje: *odkad bi učinjen svećeničkim Poglavičom*_{1 Mak 16,24}, *bi složena u vrime Ezekije*_{Rut u,671}).

Već smo prije vidjeli da u Škarića nalazimo glagolski prilog sadašnji u pridjevskoj upotrebi (*i vidì Ivan sutradan Isusa dohodećega k sebi*_{Iv 1,29}, *hvale Timotea kako bogabojećega čovika*_{1 Tim u,5}, *i sidećemu na vrhu glavice rečè*_{2 Kr 1,9}, *u istinu-vam govorim, da-ćete viditi nebo otvoreno, i Anjele božje uzhodeće*_{Iv 1,51}). To je odraz latinskoga utjecaja, ali i utjecaja literarne štokavske i čakavske tradicije. Škarić često rabi i konstrukciju glagolski prilog sadašnji *buduć + glagolski pridjev radni (buduć vi odbacili svako moje svitovanje, i pohudili moje karanje; ja-ću-se takodjer smijati u vašem rasapu*_{Izr 1,25-26}, *i buduć ovo rekao, uzdignu-se on*_{Dj 1,9}, *buduć došao dan Petdesetnice biahu svi skupjeni*_{Dj 2,1}, *dali da mi, buduć prie podnili u Filipi mukah i uvidah, kako znate, odlučismo*_{1 Sol 2,2}, *buduć Krist umro za svih, vi koji-ste Krstjani imate moliti za svih*_{1 Tim 2,1k}). U većini je slučajeva vrijednost glagolskoga priloga sadašnjega *buduć* veznička s uzročnim značenjem. Takvu konstrukciju susrećemo i u Katančića, koji ju je naslijedio od Bandulavića i Lanosovića (Despot 2006: 202), odnosno riječ je i o utjecaju latinskoga jezika koji obiluje participskim konstrukcijama.

4. Kritike Škarićeva prijevoda

Upravo zbog jezika Škarićev je prijevod naišao na mnoge kritike. Prve su se pojavile još prije izlaska samoga prijevoda, na temelju obavijesti o prijevodu i oglada Škarićeva prijevoda, a odnosile su se ponajprije, kako smo vidjeli, na Škarićevu dalmatinsku grafiju, pravopis te na naziv jezika. Kritike koje su se pojavile već nakon prvih otisnutih svezaka Škarićeva prijevoda, a objavljene su u riječkim časopisima “Neven”²⁸ i “Jadranske vile”²⁹ te u “Zagrebačkom katoličkom listu”³⁰, odnosile su se uglavnom na Škarićev jezik. Sljedbenici poje-

²⁸ “Neven”, VII, Rijeka, 1858.: br. 8, str. 126–128 (Vinko Pacel); br. 9, str. 139–142; br. 10, str. 156–159; br. 32, str. 511–512; br. 33, str. 527–528; br. 35, str. 559; br. 36, str. 575 (I. Č. = Ivan Črnčić).

²⁹ “Jadranske vile”, I, Rijeka, 1859.: str. 110–115 (Ivan Črnčić), str. 115–118 (Stjepan Ivičević).

³⁰ “Zagrebački katolički list”, IX, Zagreb, 1858.: br. 10, str. 81–83 (anonimno, vjerojatno Šimun Balenović); br. 11, str. 90–92 (Fr. M. = Franjo Marković?); br. 20, str. 158–160 (Njeki svećenik Slavonac); br. 22, str. 180 (anonimno); br. 24, str. 194–195 (anonimno); br. 26, str. 211 (anonimno); br. 40, str. 321–322 (B. = Šimun Balenović); XI, Zagreb, 1860., br. 28, str. 222–223 (M. T.....ć = ?).

dinih filoloških škola kritizirali su Škarićev jezik, odnosno gramatiku (npr. ikavicu, čakavske fonološke osobine, sinkretizirane množinske padežne nastavke, utjecaj talijanske sintakse itd.) i leksik, odnosno Škarićeve neobične kovanice i provincijalizme. Upravo zbog ikavštine, ali još više zbog čakavskih, provincijalnih elemenata u prijevodu, neki su kritičari smatrali da Škarićev prijevod može poslužiti samo nekolicini sela u Dalmaciji.³¹ U duhu Riječke filološke škole kritike su iznosili Vinko Pacel i osobito Ivan Črnčić. Mnogo je anonimnih kritika dolazilo iz Zagrebačke filološke škole. Tu možemo pribrojiti i nastojanja biskupa Strossmayera da Škarić dođe u Zagreb ili da pošalje svoj prijevod na ispravak te pozive biskupa Haulika Škariću da svoj prijevod ispravi “prema naravi našega jezika”.³² Pohvale su pak dolazile iz Zadarskoga jezično-kulturnoga kruga (Andrija Stazić i Stjepan Ivićević).

Škarić je već nakon prvih objavljenih kritika ispravljao gramatiku, i to u duhu tada vladajuće Zagrebačke filološke škole, ali je ostao dosljedan ikavici.³³ Zato se prvi svesci jezično djelomično razlikuju od kasnijih koji, primjerice, imaju manje čakavskih fonoloških osobina te dosljednije nesinkretizirane množinske nastavke.

Škarićev je prijevod, dakle, i prije i poslije objavljivanja polučio posebnu pozornost te je izazvao brojne kritike ponajprije zbog svijesti da je riječ o knjizi koja je uzor “dobra, umilna i liepa” pisanja³⁴ i koja treba imati posebnu ulogu u hrvatskoj jezičnoj politici, odnosno u stvaranju hrvatske jezične sloge.

Zaključak

1. Škarićevo *Sveto pismo Staroga i Novoga uvita* u dvanaest svezaka (Beč, 1858. – 1861.) drugi je cjeloviti objavljeni prijevod *Svetoga pisma* na hrvatskom jeziku te prvi prijevod s ugledanjem u izvornik, odnosno u tekstove na hebrejskom, aramejskom i grčkom, što se posebno vidi u komentarima. Ujedno je i drugi cjeloviti prijevod objavljen u XIX. stoljeću u okviru Katoličke crkve. Prvi, Katančićev, objavljen je u šest svezaka 1831. Treći prijevod objavljen u XIX. stoljeću, Karadžić-Daničićev prijevod, odnosno Rešetarova re-

³¹ V. kritiku Vinka Pacela objavljenu u “Nevenu”, VII/8, Rijeka, 1858., str. 127.

³² “Zagrebački katolički list”, IX/26, Zagreb, 1858., str. 211.

³³ Postoje svjedočanstva o tome kako je Škarić poslao dio prijevoda u Đakovo da se ispravi (“Zagrebački katolički list”, IX/22, Zagreb, 1858., str. 180), a i u Beču su također “njeki vrli našinci” neumorno radili na ispravljanju Škarićeva rukopisa (“Zagrebački katolički list”, IX/40, Zagreb, 1858., str. 322).

³⁴ *Misli o Škarićevu prijevodu sv. pisma na hrvatski jezik*. “Zagrebački katolički list”, IX/20, Zagreb, 1858., str. 160.

dakcija toga prijevoda, javlja se 1895. u izdanju Britanskoga i inozemnoga biblijskoga društva, i to u jednom svesku. Sva ta tri cjelovita prijevoda tiskana u XIX. stoljeću dio su bogate hrvatske štokavske svetopisamske tradicije te su sudjelovala u promicanju cjelovite Božje riječi na hrvatskome jeziku, u izgradnji hrvatskoga crkvenoga jezika i hrvatske kršćanske terminologije te u usavršavanju hrvatskoga standardnoga jezika.

2. Škarićev je prijevod drugi objavljeni hrvatski štokavski ikavski prijevod *Svetoga pisma* i ujedno jedno od posljednjih velikih djela na štokavskoj ikavštini u XIX. stoljeću. Pojavio se u doba ujednačavanja hrvatskoga standarda na osnovi štokavskoga jekavskoga narječja pa nije, kao ni Katančićev, bez obzira na autoritet biblijskoga teksta, zauzeo mjesto koje mu pripada. Status normativnoga autoriteta dobio je Karadžić-Daničićev prijevod *Svetoga pisma*, odnosno Rešetarova hrvatska redakcija toga prijevoda. Naime, izbor jekavštine, povoljne sociopolitičke prilike te niska cijena prijevoda i dobro organizirano raspačavanje osigurali su raširenost Karadžić-Daničićeva prijevoda, odnosno njegovih hrvatskih redakcija, Šulekove i Rešetarove, koje su odigrale veliku ulogu u učvršćivanju hrvatskoga standarda na novoštokavskoj jekavskoj osnovici.

3. Veliki interes za jezik Škarićeva prijevoda pokazuje kako je bila raširena svijest o tome da je *Sveto pismo* tekst koji treba zauzeti status normativnoga jezičnoga autoriteta. Pod utjecajem brojnih kritika Škarić je promijenio naziv jezika “slavo-dalmatinski” u “ilirički”, dalmatinski slovoпись u Gajev, popravljao je i sam jezik, i to prema zahtjevima Zagrebačke filološke škole. Međutim, ostao je dosljedan ikavici iako se ona tada smatrala korakom unatrag, odnosno “cjepkanjem snaga” u smislu jezičnoga jedinstva, te se time pridružio jezičnim nastojanjima Ante Kuzmanića i Zadarskoga jezično-kulturnoga kruga.

4. Budući da je bio purist, da je prevodeći uvijek tražio hrvatski izraz, Škarić je nezaobilazan u proučavanju hrvatske biblijsko-teološke terminologije. Tomu svjedoče suvremeni prevoditelji *Svetoga pisma*, Duda i Fućak, kojima je Škarić bio savjetnikom “osobito u probijanju do hrvatskoga izraza u vezi s vrlo složenom izrazito biblijsko-teološkom terminologijom” (Duda 2000: 210).

5. Škarićev je prijevod naš prvi objavljeni prijevod s komentarima. Budući da je svoje teološke komentare obogatio velikim brojem filoloških, povijesnih, arheoloških i zemljopisnih podataka, njihova je kulturno-povijesna, spoznajna i obrazovna vrijednost iznimna. Škarića u komentarima do danas još nitko nije dostigao (Duda 2000: 210). Naime, nitko nije u nas u takvu opsegu prokomentirao cijelo *Sveto pismo*.

Vrela:

Sveto pismo Staroga i Novoga uvita. Iz latinskoga s obzirom na matične knjige izbistreno i iztumačeno po Ivanu Matiju Skariću. Iz. ces. kr. dvorne i obštene tiskarnice. U Beču, 1858. – 1861.

Slog prvi, koji sadržaje I. i II. knjigu Mojsesa. U Beču, 1858. [*Pridslovje*, str. VII–X, *Nagovor na štivenje svetoga pisma*, str. XI–XX]

Slog drugi, koji sadržaje III., IV. i V. knjigu Mojsesa, Knjigu Jošue, Knjigu Sudaca i Knjigu Rut. U Beču, 1858.

Slog treći, koji sadržaje I. i II. knjigu Šamuela i I. i II. knjigu Kraljah. U Beču, 1858.

Slog četvrti, koji sadržaje I. i II. knjigu Dnevogodja, Knj. Ezdre, Knj. Nehemie, Knj. Tobie, Knj. Judite, Knj. Estere i Knj. Joba. U Beču, 1859.

Slog peti, koji sadržaje Knjigu spivanjah. U Beču, 1859.

Slog šesti, koji sadržaje Knjigu Zaričjah, Knjigu Sabiraoca, Pismu pisamah, Knjigu Mudrosti i Knjigu Crkvnjaka. U Beču, 1859.

Slog sedmi, koji sadržaje Knj. Išaije pror., Knj. Jeremije pror., Knj. tužbah Jeremije pror., Knj. Baruka pror. i Knj. Ezekiela proroka. U Beču, 1860.

Slog osmi, koji sadržaje Knjigu Daniela pror., Knjigu dvanaest manjih prorokah [Ošea, Joel, Amos, Abdia, Jona, Mikea, Nahum, Habakuk, Sofonia, Ageo, Zakaria, Malakia] i I. i II. knjigu Makabejah. U Beču, 1860.

Slog deveti, koji sadržaje Evanjelje po Matiju, Evanjelje po Marku i Evanjelje po Luki. U Beču, 1860.

Slog deseti, koji sadržaje Evanjelje po Ivanu i Knj. apostolskoga Dnevogodja. U Beču, 1861.

Slog jedanaesti, koji sadržaje Knjige s. Pavla k Rimn., I. i II. ka Korint., K Galac., K Efes., K Filip., Ka Kološ., i I. i II. k Tešaloničanom. U Beču, 1861.

Slog dvanaesti, koji sadržaje Knjige s. Pavla: I. i II. k Timot., K. Titu, K Filem. i K Judejom; Knjigu s. Jakova; I. i II. s. Petra; I., II. i III. s. Ivana; S. Jude i Knjigu Očitovanja s. Ivana. U Beču, 1861.

Biblia sacra : versio illyrica selecta, seu declaratio vulgatae editionis latinae, Bartholomaei Cassij curictensis e societate Iesu Professi, ac sacerdotis theologi, ex mandato Sacrae Congregationis de propag. fide. Anno 1625. Izdali: Hans Rothe i Christian Hannick. Iz rukopisnog kodeksa transliterirali: Petar Bašić, Julije Derossi i Zlata Derossi. Priredio i opremio kritičkim aparatom: Petar Bašić. Ferdinand Schöningh. Padeborn – München – Wien – Zürich, 1999.

Sveto pismo Starog' zakona / Sveto pismo Novog' zakona : Sixta V. P. naredbom prividjeno i Klementa VIII. pape vlastjom izdano; sada u jezik slavno-

-illyrijski izgovora bosanskog' prinesheno; tad ss. otacah i naucsiteljah to-macsenjem nakitjeno. Slovima i troshkom Kraljev. Mudroskupshtine Ma-cxarske. Budim, 1831. [Katančičev prijevod]

Novi zavjet gospoda našega Isusa Hrista. Preveo Vuk Stef. Karadžić. U štampariji jermenskog manastira. U Beču 1847. [Ćir.]

Literatura:

- BABUKIĆ, VJEKOSLAV 1836. Osnova slovnice slavjanske narčja ilirskoga. *Danica ilirska*, II/10–15, Zagreb, 37–60.
- BRATULIĆ, JOSIP 1997. Prijevodi biblijskih tekstova u razvitku hrvatskoga književnog jezika. *Croatica*, XXVII/45–46, Zagreb, 9–15.
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1978. Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti. *Hrvatska književnost u europskom kontekstu*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Liber, 9–75.
- DESPOT, LORETANA 2006. *Jezik hrvatskoga biblijskog prvotiska : (poveznice)*. Osijek: Filozofski fakultet.
- DUDA, BONAVENTURA 2000. Ivan Matij Škarić (1793.–1871.) – prevoditelj Sv. pisma. *U svjetlu Božje riječi*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 201–211. [Isto i: *Ivan Matij Škarić. Prevoditelj Sv. pisma*. Postira – spomenica u povodu 400. obljetnice osnutka župe. Posebni otisak. Postira, 1981.]
- DUKAT, VLADOJE 1899. Skarićev prijevod sv. pisma. *Vienac*, XXXI/25, Zagreb, 411–412.
- FUČAK, JERKO 1975. *Šest stoljeća hrvatskoga lektionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva*. *Analecta Croatica Christiana VIII*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- JAGIĆ, VATROSLAV 1913. Die serbokroatischen Übersetzung der Bibel in Ganzen oder einzelner Teile derselben. *Archiv für Slavische Philologie*, Berlin, 497–532.
- JONKE, LJUDEVIT 1965. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb: Znanje.
- KUZMIČ, PETER 1983. *Vuk-Daničićevo Sveto pismo i biblijska društva*. *Analecta Croatica Christiana XVII*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- REBIĆ, ADALBERT 2001. Prijevod Biblije u Hrvata. *Vjesnik Zadarske nadbiskupije*, XLVI/1–2, Zadar, 37–45. [Isto i: Die Übersetzung der Bibel ins Kroatische. Eine kurze Übersicht. *Interpretation of the Bible*. Ljubljana – Sheffield: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Sheffield Academic Press, 1998., 1131–1145.]

- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. 1880.–1976. I–XXIII. Zagreb: JAZU.
- SAMARDŽIJA, MARKO 2004. *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. [Drugo, prošireno izdanje.]
- ŠETKA, JERONIM 1990. *Hrvatska kršćanska terminologija*. Split: “Marija”. [Drugo, izmijenjeno i upotpunjeno izdanje.]
- ŠKARIĆ, JOSIP 1965. Doktor Ivan Matij Škarić. *Uspomene jednog liječnika*. Split: Vlastita naklada, 314–323.
- ŠTEFANIĆ, VJEKOSLAV 1941. Hrvatski prijevodi Biblije. [s. v. Biblija]. *Hrvatska enciklopedija*. II. sv. Zagreb: Naklada izdavačačkog bibliografskog zavoda, 490–494.
- TOMIĆ, CELESTIN 1986. *Pristup Bibliji. Opći uvod u Sveto pismo*. Zagreb: Provincijalat franjevaca konventualaca Zagreb.
- VIDOVIĆ, MARINKO 2003. Škarićevo Sveto pismo. Izuzetnost pothvata i neka rješenja u uvodima i komentarima. *CUS*, XXXVIII/4, Split, 501–530.
- VINCE, ZLATKO 1998. *Ikavica u hrvatskoj jezičnoj povijesti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- VINCE, ZLATKO 2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. [Treće, dopunjeno izdanje.]
- Odabrane kritike Škarićeva prijevoda *Svetoga pisma* od 1858. do 1859.:
- Anonimno. [PACEL, VINKO] 1858. Sveto pismo staroga i novoga uvita iz latinskoga s obzirom na matične knjige izbistreno i iztumačeno po Ivanu Matiju Škariću, sv. bogoslovja učitelju. *Neven*, VII/8, Rijeka, 126–128.
- I. Č. [IVAN ČRNČIĆ] 1858. Sveto pismo. Prevod g. Škarića. *Neven*, VII/9, Rijeka, 139–142.
- I. Č. [IVAN ČRNČIĆ] 1858. Sveto pismo. Prevod g. Škarića. *Neven*, VII/10, Rijeka, 156–159.
- I. Č. [IVAN ČRNČIĆ] 1858. Sveto pismo. Prievod preč. g. Škarića. *Neven*, VII/32, Rijeka, 511–512.
- I. Č. [IVAN ČRNČIĆ] 1858. Sveto pismo. Prievod preč. g. Škarića. *Neven*, VII/33, Rijeka, 527–528.
- I. Č. [IVAN ČRNČIĆ] 1858. Sveto pismo. Prievod preč. g. Škarića. *Neven*, VII/35, Rijeka, 559.
- I. Č. [IVAN ČRNČIĆ] 1858. Sveto pismo. Prievod preč. g. Škarića. *Neven*, VII/36, Rijeka, 575.
- Anonimno. [ŠIMUN BALENOVIĆ?] 1858. Škarićevo hrvatsko sv. pismo. *Zagrebački katolički list*, IX/10, Zagreb, 81–83.
- Fr. M. [FRANJO MARKOVIĆ?] 1858. [Bez naslova.] *Zagrebački katolički list*, IX/11, Zagreb, 90–92.

- Njeki svećenik Slavonac. [?] 1858. Misli o Skarićevu prevodu sv. pisma na hrvatski jezik. *Zagrebački katolički list*, IX/20, Zagreb, 158–160.
- Č. [IVAN ČRNČIĆ] 1859. Gospodinu Starcu Bjelobrka Andri Stazića. Odgovara Č. *Jadranske vile*, I, Rijeka, 110–115.
- IVIČEVIĆ, STIPAN 1859. Bjelobrk – Andri Staziću, Bjelobrk – Stipan Ivičević. *Jadranske vile*, I, Rijeka, 115–118.

On the language of Škarić's Bible translation

Summary

The paper analyses the second comprehensive translation of the Bible published in the Croatian language, Škarić's *Sveto pismo Staroga i Novoga uvita* (Vienna, 1858 – 1861). It describes the characteristics of Škarić's orthography and language, and establishes the position of Škarić's translation in the long tradition of Bible translations in Croatia, and gives special emphasis to the effects of Škarić's translation on the development of the Croatian standard language.

Ključne riječi: Sveto pismo, Škarićev prijevod, hrvatski jezik u XIX. stoljeću, standardizacija jezika

Key words: Bible, Škarić's translation, Croatian language in the nineteenth century, language standardisation